

VĚDECKOTECHNICKÝ ROZVOJ A VYBRANÉ FAKTORY PRÁCE A PRACOVNÍHO PROSTŘEDÍ V ŽIVOČIŠNÉ VÝROBĚ

Zemědělství se vyznačuje řadou charakteristických znaků a zvláštností, kterými se odlišuje od ostatních materiálních průmyslových výrob. I když zde vědeckotechnický rozvoj vychází obecně ze stejných základů jako v jiných odvětvích, projevují se při jeho zavádění a tedy i v jeho důsledcích určité specifické rysy, vyplývající z vnitřních a vnějších podmínek odvětví a jeho zvláštností. Patří sem mimo mnoha jiných i zvláštnosti pracovního prostředí a pracovních podmínek vyplývajících ze specifického charakteru výroby a změny těchto podmínek, charakteristické pro toto odvětví. Je důležité tyto změny zachytit, aby bylo možné získat spolehlivou základnu pro vytváření co nejlepších pracovních podmínek a pracovního prostředí pro pracující. V procesu zavádění vědeckotechnického rozvoje se ovšem projevují i některé vlivy či důsledky působící rozporně až negativně, které spočívají v jeho ne vždy správné aplikaci. Tyto nedostatky se pak objevují ve značné proměnlivosti kvality mnohých faktorů pracovního prostředí a ostatních podmínek práce.

Příspěvek, který se zaměřuje na vybrané faktory práce a pracovního prostředí nejpočetnější skupiny pracovníků zemědělské výroby — ošetrovatelů v chovu skotu — vychází z výsledků výzkumů provedených ve VÚEZVŽ v letech 1982 a 1983 (Mašek a kol. 1982, Šíma a kol. 1983).

Výsledky terénních výzkumů vybraných faktorů pracovního prostředí a ostatních podmínek práce v živočišné výrobě

Poznatky o specifikách vědeckotechnického rozvoje a o důsledcích jeho ne vždy plného zvládnutí se opírají o výsledky dotazníkových šetření ve vybraných zemědělských podnicích a závodech. Tato šetření byla zaměřena na současný stav a na změny, které pro pracovní prostředí a ostatní podmínky práce ve výrobních provozech živočišné výroby vyplývají z vědeckotechnického rozvoje.

Výzkum názorů a postojů pracovníků výrobních podniků a závodů provedený dotazníkovým šetřením postihuje sice ve značné míře subjektivní stránku zkoumaných jevů, ale má též racionální obsah, neboť ve zjištěných názorech se plně odrážejí prožívané reality pracovních podmínek. Proto i tato dotazníková technika, navíc doplněná o další techniky výzkumu, je významným zdrojem informací a umožňuje určité zobecnění získaných poznatků.

Při stanovení rozsahu a složení souboru dotazovaných řadových manuálních pracovníků ($N = 351$) byl záměrně zvýšen proporcionální podíl pracujících v podmínkách velkovýrobních technologií (ve zkoumaném vzorku jde o 36,5 % z celkového počtu). Vzhledem ke skutečnosti, že při zabezpečování soběstačnosti výroby hlavních potravin z domácích zdrojů má nezastupitelnou úlohu chov skotu, který současně představuje i závažný problém z hlediska reprodukce pracovních sil v tomto odvětví, zaměřil se výzkum názorů a postojů převážně na pracovníky v chovu dojnic (73,8 %) a na ošetrovatele ostatního skotu (15,9 % všech dotazovaných).

Pracovníci vyjadřovali své názory a postoje na vytypované vlivy hlavních fyzikálních i chemických faktorů pracovního prostředí (skupina 16 faktorů), na vlivy dalších faktorů obtížnosti práce (skupina 15 faktorů, obsahující vedle vybraných faktorů fyzické a psychické obtížnosti práce též hlavní sociálně ekonomické faktory), a konečně na vybrané ostatní podmínky práce (skupina 6 faktorů). Dotazníkové šetření bylo zaměřeno nejen na současný stav, ale i na změnu pracovních podmínek za poslední roky.

Hodnocení celého sledovaného výběru pracovníků

Výsledky hodnocení celého souboru dotazovaných pracovníků možno stručně shrnout takto:

— Ke zlepšení podmínek práce došlo u 35 z 37 sledovaných hlavních faktorů pracovního prostředí, obtížnosti a ostatních podmínek práce (zbývající dva faktory jsou zápach a odpovědnost za svěřené prostředky). Toto zlepšení je však u převážné většiny sledovaných faktorů relativně malé; výrazné zlepšení je u faktorů „možnost závodního stravování“ (mělo ji 86,8 % respondentů proti 37,6 % před pěti lety) a částečně pak u faktorů z oblasti hygienických a sociálních zařízení (možnost převlékat se v šatně — dnes 94,0 %, před pěti lety 63,6 %; umýt se v umyvadle s tekoucí vodou — 94,4 proti 66,0 %; osprchovat se teplou vodou na pracovišti — 77,0 proti 46,5 % dotazovaných).

— U fyzikálních faktorů pracovního prostředí se nejvíce pracovníků domnívá, že se zlepšila kvalita osvětlení (37,0 %), s odstupem následují pak (s malými vzájemnými rozdíly v počtu kladných odpovědí od 32,5 do 23,0 %) zlepšené větrání, snížení výskytu špíny a nepořádku, celkově odpuzující prostředí, průvan, vysoká vlhkost vzduchu.

— Z ostatních faktorů obtížnosti práce pocítují řadoví pracovníci významnější zlepšení u odstraňování fyzické námahy (32,6 % pozitivních odpovědí), dále u informovanosti o pracovních záležitostech (29,6 %) a u práce s nadlimitními břemeny (26,0 %).

I přes zlepšení téměř u všech sledovaných faktorů práce a pracovního prostředí za posledních pět let se stále ještě projevuje vysoký výskyt faktorů ztěžujících práci:

— Z celého souboru 31 faktorů pracovního prostředí a obtížnosti práce označili manuální pracovníci na prvních třech místech průvan (vadí 74,1 % všech pracovníků), nízké teploty (67,5 %) a zápach (67,0 %). Po určitém odstupu následují na 4. až 8. místě s malými vzájemnými rozdíly (62,6—57,0 % odpovědí) vliv počasí¹⁾, vysoká vlhkost vzduchu, nedostatečné větrání, práce v mokru, vysoké teploty.

— Ze skupiny 15 hodnocených faktorů obtížnosti práce je stále daleko nejvýznamnějším ztěžujícím faktorem nadměrná fyzická námaha; přes relativně nejlepší výsledky dosažené v jejím odstraňování za poslední léta ztěžuje stále 54,8 % dotazovaných pracovníků jejich práci a v celkovém pořadí je na 9. místě ze všech sledovaných faktorů ztěžujících práci.

— Obávané časté střídání vysokých a nízkých teplot zhoršuje pracovní prostředí polovinu celkového počtu dotazovaných (51,0 %).

— Zdravotní rizika, tj. pracovní úrazy, infekce apod., jsou celkově až na 13. místě v pořadí ztěžujících faktorů, avšak s 40,0 % odpovědí (zlepšení v této oblasti pocítuje pouze pětina pracovníků).

— Přes nejvýraznější zlepšení kvality osvětlení (zřejmě pro jednu z nejsnáze realizovatelných změn) uvádí stále třetina pracovníků osvětlení svého pracoviště jako nevyhovující.

— Významné je zjištění, že nepříznivé fyzikální faktory prostředí vadí pracovníkům v živočišné výrobě podstatně více než ztěžující faktory vlastní práce, faktory zdravotní a sociálně ekonomické faktory (kupř. doba ztrávená dojížděním do práce ztěžuje práci jen 17,8 % pracovníků — 27. místo, práce na směny dokonce pouze osmině pracujících — 29. místo z 31 sledovaných faktorů).

Rozdíly mezi muži a ženami

K rozdílnému hodnocení faktorů ztěžujících práci lze zejména zdůraznit:

— U žen stále, ale podstatnou měrou převažuje ruční práce (u 64,7 % žen proti 41,3 % u mužů).

— Ze sledovaných 31 faktorů fyzikálních, chemických, psychických i sociálně ekonomických ztěžuje ženám výkon povolání 23 faktorů (tedy cca 75 %) ve vyšší míře než je tomu u mužů; největší rozdíly mezi muži a ženami v pocítování ztížených podmínek práce jsou u faktoru „práce s nadměrnými břemeny“ (uvádí 40,5 %

¹⁾ I v živočišné výrobě působí významně na kvalitu pracovního prostředí vnější povětrnostní podmínky, které mohou ovlivňovat mikroklima ve stájích, vlhkost, průvan a případně i další činitele.

žen a jen 24,3 % mužů) a u faktoru „nadměrná fyzická námaha“ (61,0 % odpovědí žen proti 42,8 % odpovědí mužů), což dobře odpovídá současnému charakteru práce žen v živočišné výrobě. Dále ženám více vadí vnucené polohy těla při práci (34,4 % žen proti 14,9 % mužů), vnucené pracovní tempo (32,8 ku 13,0 %) a vysoká jednovátnost práce (21,6 ku 11,8 %).

— Z prvních deseti faktorů nejvíce zhoršujících práci a pracovní prostředí ženám je jejich výskyt u žen v devíti případech podstatně vyšší než u mužů: na prvním místě vadí ženám (se značným odstupem od následujícího) průvan (78,6 % odpovědí u žen ku 67,1 % odpovědí u mužů), pak zápach (70,1 ku 62,4 %) a nízké teploty (69,5 % odpovědí žen), vysoká vlhkost vzduchu (63,1 ku 54,9 % odpovědí); následuje již vzpomenutá nadměrná fyzická námaha, nedostatečné větrání a práce v mokru (tyto faktory vadí 60,6 % dotazovaných žen), pak vysoké teploty, a konečně časté střídání vysokých a nízkých teplot (53,5 % odpovědí u žen na rozdíl od 45,6 % odpovědí u mužů); výjimku tvoří v pořadí závažnosti faktor na osmém místě nejvíce ztěžující práci ženám, tj. vliv počasí (60,3 ku 66,5 %), což je ovšem dáno charakterem vykonávané práce (manipulace a dovoz krmiv, především statkových).

Hodnocení podle věku

Pokud se týká rozdílnosti názorů a postojů na vytypované faktory ztěžující práci podle věku, byly získány tyto hlavní poznatky:

— Se stoupajícím věkem vzrůstá počet těch pracovníků, kterým vadí faktory zhoršující pracovní prostředí a ztěžující podmínky práce; z již uvedených prvních deseti svou četností nejvýznamnějších faktorů je to devět (výjimku tvoří nadměrná fyzická námaha), přičemž rozdíly jsou ve všech případech vysoké až velmi vysoké: např. zatímco u nejmladší věkové kategorie (19–29 let) průvan ztěžuje práci 59,3 % pracovníků, u nejstarší věkové kategorie nad 60 let (resp. 55–57 u žen) dokonce 100 % pracovníků.

— Rozdíl mezi odpověďmi obou krajních věkových skupin představuje 68 %; obdobně je tomu i u ostatních faktorů: u nízkých teplot činí tento rozdíl 73 %, u zápachu 72 %, u vlivu počasí 55 %, u nedostatečného větrání 57 %, u vysoké vlhkosti vzduchu 52 %, u práce v mokru 60 %, u vysokých teplot 66 %, u častého střídání teplot 51 %.

— Naopak vyšší nároky mladých pracovníků na pracovní prostředí se projevují i ve vyšším podílu odpovědí u některých svou četností významných dalších práci ztěžujících faktorů u nejmladší věkové kategorie ve vztahu ke kategorii středního věku: je tomu tak u faktoru nadměrné fyzické námahy (55,1 % odpovědí proti 51,0 % u kategorie 30–39 let a 50,1 % odpovědí u kategorie 40–49 let), u špíny a nepořádku (50,9 % proti 40,7 a 35,7 % odpovědí), stejně tak u prašnosti (44,6 % ku 38,0 a 38,2 %) a konečně u práce s nadlimitními břemeny (48,7 % proti 29,3 a 32,3 %).

— Převaha ruční práce má jasnou vzestupnou tendenci podle věku: zatímco u nejmladší věkové kategorie (19–29 let) vadila 46,6 % pracovníkům sledovaného souboru, u další věkové kategorie (30–39 let) 54,7 % pracovníků, u pracovníků středního věku pak 57,7 %, u následující věkové kategorie 63,3 %, a konečně u nejstarších pracovníků nad 60 let (resp. 55–57) vadila převaha ruční práce již téměř 71,2 % všech dotazovaných.

Vliv změny pracoviště za posledních zhruba pět let

Dotazovaní pracovníci souboru byli rozděleni podle svého dřívějšího pracoviště na tři skupiny:

1. pracovali dříve ve stejném (tedy zemědělském) podniku, ale na jiném pracovišti,
2. jejich předchozím pracovištěm byl nezemědělský podnik,
3. za poslední léta své pracoviště nezměnili.

Ze zjištění vyplývá:

— Přes dosud přetrvávající nedostatky v závodním stravování v zemědělství se za posledních pět let i v tomto odvětví rozšířila síť závodních jídelen natolik, že zlepšení v tomto směru vyjádřili pracovníci všech skupin, tudíž i ti, kteří přišli z jiných, nezemědělských odvětví (o 98 %!); nejvýraznější zlepšení pocítují ovšem

zemědělské pracovníci (u první skupiny o 135 %, u poslední dokonce o 187 % — pracovníci ŽV se totiž dříve stravovali doma).

— Velmi značné je rovněž zlepšení v oblasti hygienických a sociálních zařízení, což znamená lepší současné možnosti pro pracovníky v ŽV. Dokonce i těm (a to je velmi významné zjištění), kteří přešli z nezemědělských oborů, poskytuje dnes práce v moderních a modernizovaných objektech ŽV již lepší podmínky než měli před pěti lety na svých předchozích pracovištích: možnost převléknout se v šatně a umýt se v umyvadle s tekoucí vodou mají pracovníci této skupiny z 96 %, což představuje zlepšení proti dřívějšímu pracovišti o 66, resp. 71 %; možnost osprchovat se na pracovišti teplou vodou se rovněž zlepšila o 66 %.

— U hodnocených 31 hlavních faktorů fyzikálních, chemických, psychických a sociálně ekonomických nejpozitivnější změny nastaly u pracovníků, kteří přešli do ŽV z jiných, ale též zemědělských činností (jde o nejsilnější skupinu, téměř o polovinu celého souboru): ze všech 31 sledovaných faktorů byla změna k horšímu pouze u čtyř, a to svojí četností již méně významných faktorů (zvýšení nároků na znalosti a dovednosti — 17,3 % negativních proti 13,2 % pozitivních odpovědí; u zvýšení zdravotních rizik — 11,9 ku 11,4 % odpovědí; dojíždění do práce — 9,3 ku 12,5 % a u faktoru „celkově odpuzující prostředí“, kde údaj 24,4 % znamená současně daleko nejhorší hodnocení změny ze všech faktorů); naproti tomu zcela nejprázdnější změna nastala u faktoru „vliv počasí“ (zlepšení vyjádřilo 46,8 % pracovníků, neboť značná část jich přešla z RV).

— U skupiny pracovníků, kteří přišli z nezemědělských činností, jsou změny těchto faktorů pocíťovány pochopitelně odlišně: největší negativní změny jsou u faktorů „celkově odpuzující prostředí“ (27,3 % odpovědí) a „zápach“ (25,6 % odpovědí), dále „práce v mokru“ (16,1 %); převažující zhoršení podmínek práce (proti jejich zlepšení) nastalo u pracovníků této skupiny — i když již v podstatně menší míře — ještě u dalších pěti činitelů (vysoká vlhkost vzduchu, nízké teploty a vnučené pracovní tempo — všechny tři faktory s 12,8 % odpovědí, vliv počasí — 11,2 %, značná psychická zátěž — 9,7 % odpovědí); naopak velmi značné zlepšení proti dřívějšímu zaměstnání uvedli pracovníci této skupiny u faktoru „nadměrná fyzická námaha“, kde si přechodem do ŽV polepšilo nejvíce pracovníků původně zaměstnaných v jiných odvětvích (více než 1/4), u hlučnosti a faktoru „práce s nadměrnými břemeny“ (v obou případech si zlepšila pracovní podmínky 1/5 pracovníků); statisticky významnější zlepšení proti dřívějšímu zaměstnání pocíťují pracovníci této druhé skupiny dále ještě ve snížení nutnosti pracovat na směny (14,2 %) a ve snížení doby nutné na dojíždění do práce (11,1 % odpovědí).

— Velmi významné jsou údaje ve třetí skupině pracovníků, tzn. u těch, kteří své pracoviště během uplynulého období pěti let nezměnili: převažují ty faktory, u kterých nastala kladná změna (z 31 vytypovaných je to u 23 faktorů, u dalších tří zůstává stav stejný), u mnohých faktorů pak změna podstatná: u kvality osvětlení (změnu k lepšímu pocíťuje 38,6 % pracovníků), u větrání, vlhkosti vzduchu a u faktoru „špína a nepořádek“ (vždy 36,5 % dotazovaných), dále u informovanosti o pracovních záležitostech (32,9 %), hlučnosti (21,4 %), u nadměrné fyzické námahy a práce s nadměrnými břemeny (u obou posledních faktorů uvádí 1/4 tázaných zlepšení, zhoršení pouze necelé 2 %) a dalších s nižším stupněm významnosti. Na druhé straně vzrostl poněkud podíl těch, kterým vadí velká odpovědnost (15,4 %), doba ztrávená dojížděním do práce (z nulového stavu na 13,3 %) a některé další faktory znesnadňující práci.

— U všech tří skupin pracovníků u všech faktorů však převažuje podíl těch, kteří nepocíťují za pět let svého zaměstnání (ať byli dříve zaměstnání kdekoli) vůbec žádnou změnu u jednotlivých faktorů ztěžujících práci; znamená to, že mnozí pracovníci si na své pracovní prostředí a podmínky práce zvykli, přizpůsobili se jim, a stav, kdy mnohé fyzikální, chemické, psychické, sociálně ekonomické a další faktory ztěžující práci, které zcela objektivně působí a tím ovlivňují negativně nejen výkon jejich práce, ale zejména mají nepříznivý vliv na jejich zdravotní stav, si ani neuvědomují, nebo je nevnímají.

Velkokapacitní a ostatní objekty

Srovnáváme-li názory a postoje manuálních pracovníků zaměstnaných ve velkokapacitních objektech na jejich pracovní podmínky a ostatní faktory ztěžující práci s názory a postoji dotazovaných pracujících v ostatních objektech ŽV, dojdeme k těmto hlavním zjištěním:

— I ve velkokapacitních objektech zůstává dosud značný podíl ruční práce (51,2 % všech odpovědí).

— Faktory pracovního prostředí nejsou jednoznačně lepší ve velkokapacitních stájích: z prvních deseti faktorů nejvíce zhoršujících práci je plná polovina těch, jejichž výskyt ve velkokapacitních objektech je vyšší než v ostatních objektech. Jde o nízké teploty (o 26 %), časté střídání teplot (o 23 %), vysokou vlhkost vzduchu (o 13 %), nedostatečné větrání (o 8 %) i vliv počasí (ve všech případech jde zřejmě o důsledek nedostatku již v projekčním řešení velkokapacitních objektů); u některých dalších faktorů (na 2., 6. a 8. místě v celkovém pořadí — průvan, zápach a práce v mokru) je sice rozdíl ve prospěch velkokapacitních objektů, ale je relativně malý.

— Naproti tomu značně lepší výsledky ve velkokapacitních stájích se objevují u těchto významných faktorů: nadměrné fyzické námahy (ztěžuje práci pouze 33,8 % respondentů proti 65,8 % v ostatních stájích), práce s nadměrnými břemeny (22,5 ku 41,0 %) a vnucených poloh těla při práci (pouze 13,9 proti 35,1 %).

— Vyšší koncentrace ŽV a vyšší specializace práce nese s sebou vyšší podíl pracovníků, kterým vadí dlouhá doba dojíždění do práce (29,8 ku 11,5 % odpovědí), a stejně tak jednotvárnost práce (22,5 ku 15,7 %).

Hodnocení podle doby výstavby či modernizace objektů

Názory a postoje pracovníků byly rozděleny do tří skupin podle doby výstavby, resp. modernizace či rekonstrukce objektů (do roku 1970, 1971—1975 a od roku 1976), v kterých pracují. Ze srovnání vyplývá:

— Není velkých rozdílů v pořadí prvních deseti faktorů, které nejvíce ztěžují práci a pracovní prostředí, a to ve všech třech skupinách objektů (jde v sestupném pořadí podle četnosti odpovědí pracovníků z objektů vystavěných či modernizovaných od roku 1976 o průvan, nízké teploty, zápach, vliv počasí, práce v mokru, vysokou vlhkost vzduchu, nedostatečné větrání, časté střídání vysokých a nízkých teplot, vysoké teploty a nadměrnou námahu). Rozdíly jsou však v jejich váze: u první skupiny (výstavba či modernizace do roku 1970) všechny tyto faktory vadí zhruba 2/3—3/4 dotazovaných pracovníků, u objektů z období 5. pětiletky pak cca 50—70 % pracovníků; největší zlepšení udávají pracovníci zaměstnaní v objektech z období 6. a 7. pětiletky, kde došlo k další pozitivní změně u všech deseti hlavních faktorů (ve většině případů i výrazné — u faktorů průvan, vliv počasí, vysoká vlhkost vzduchu, nedostatečné větrání, vysoké teploty, nadměrná fyzická námaha), ale i u mnoha dalších (např. v oblasti zdravotních rizik, u prašnosti, práce s nadměrnými břemeny, celkově odpuzujícího prostředí); přesto je však podíl odpovědí nepříznivý, neboť tyto faktory nejvíce ztěžující práci vadí stále více než 1/3 až téměř 2/3 všech pracovníků působících v nových (v častých případech velkokapacitních) či modernizovaných stájích.

— Značně nepříznivým ukazatelem u těchto relativně nejmodernějších objektů je rovněž vysoký a proti starším objektům dokonce zvýšený podíl negativních odpovědí u hluchosti (vadí 29,4 % pracovníků — jde o zvýšení o 17 resp. 34 %), u vnuceného pracovního tempa (negativně tento faktor pocituje 29 % pracovníků, zvýšení představuje dokonce 50 resp. 95 %) a u kvality osvětlení (vadí téměř 1/3 pracovníků).

Koncentrací ŽV včetně chovu skotu v zemědělských podnicích a závodech se zvýšila váha významného sociálně ekonomického faktoru — doby dojíždění do práce — na 23,4 % odpovědí u staveb vystavěných či modernizovaných po roce 1976, což u sledovaného souboru znamená zvýšení proti předcházejícímu období o 94 % a proti situaci u nejstarší výstavby pak dokonce o 142 %.

— Ani u nových objektů nemají pracovníci vždy možnost se převléknout v šatně na pracovišti (má ji 95,3 % pracovníků), stejně tak možnost umýt se na pracovišti v tekoucí vodě (má ji 97,6 % pracovníků), a zejména možnost osprchovat se teplou vodou (pouze 85,6 % pracovníků).

Závěr

Názory a postoje nejpočetnější skupiny pracovníků v zemědělství — ošetřovatelů v chovu skotu, které podle ověřených zkušeností odrážejí prožívané reality pracovních podmínek ukazují, že je ještě zapotřebí, a to právě v tomto odvětví zemědělské výroby, dořešit řadu otázek ve sféře pracovního prostředí a ostatních

podmínek práce. Bylo zjištěno, že mnohé faktory pracovního prostředí v oblasti fyzikálních, chemických a zdravotně hygienických podmínek práce se sice vlivem vědeckotechnického rozvoje, tj. vyšší technickou úrovní pracovišť zlepšují, avšak že může dojít i ke zhoršení některých parametrů.

Pokud se týká oblasti fyzické a psychické náročnosti práce, klesá sice fyzická namáhavost práce (i když ne adekvátně ke stupni technické vybavenosti), ale zvětšuje se nervově psychická a smyslová zátěž (a tím roste též riziko pracovních úrazů). Způsobuje to zejména zvýšená hmotná odpovědnost za svěřené prostředky, zvýšené nároky na rychlost reagování při práci, požadavky na přesnost práce apod. Jako důsledek koncentrace a snah po lepším využití prostředků a zvýšení produktivity práce se prohlubuje dělba práce, čímž se zvyšuje počet jednoduchých, ale i monotónních prací a zároveň se zmenšuje rozmanitost a zajímavost práce. V některých případech se snižuje spokojenost s vykonávanou prací a projevují se i kritické postoje pracovníků k intenzitě práce, k pracovnímu tempu a tím opět k psychické a někdy i fyzické zátěži a k riziku úrazu.

Dá se říci, že z důvodů daných vnějšími i vnitřními podmínkami a omezenými zdroji se faktory práce a pracovního prostředí vlivem vědeckotechnického rozvoje nebudou podstatnějším způsobem měnit ani v průběhu 8. pětiletky. Je proto důležité zaměřit se při zlepšování pracovního prostředí na ty faktory, které pracovníci pocítují jako faktory nejvíce ztěžující jejich práci. Jsou to: průvan, nízké, teploty, zápach, vliv počasí, vysoká vlhkost vzduchu, nedostatečné větrání, práce v mokru, vysoké teploty, nadměrná fyzická námaha, časté střídání vysokých a nízkých teplot, prašnost, zdravotní rizika a práce s nadměrnými břemeny.

Ing. Jiří Mašek, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1